

ПРИЧИНИ Й УМОВИ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКТРИНАЛЬНОЇ ДЕЛІКТОЛОГІЇ

CAUSES AND CONDITIONS OF OFFENSES AS A SUBJECT OF DOCTRINAL DELICTOLOGY RESEARCH

Серих О.В., к.ю.н.,

доцент кафедри державно-правових дисциплін

Інститут права, економіки та міжнародних відносин

Міжнародного гуманітарного університету

orcid.org/0000-0002-4222-7217

Стаття присвячена з'ясуванню причин та умов правопорушень як предмета дослідження доктринальної деліктології. Актуальність теми дослідження обґрунтовується тим, що профілактична діяльність, яка спрямована на усунення чинників, що сприяють виникненню й існуванню правопорушень, має бути основана на чіткому уявленні, які саме негативні явища їх породжують і зумовлюють. Підкреслюється, що фундаментом для будь-якої юридичної науки є загальна теорія держави і права, яка створює і тлумачить загальні для юриспруденції категорії, узагальнює вироблені прикладними емпіричними науками теоретичні конструкції. З'ясовано, що для аналізу причин та умов усього масиву правопорушень потрібно саме серед причин та умов різних видів правопорушень виокремити лише ті, які мають загальне значення та є характерними для всієї сукупності. З'ясування специфічних ознак причин та умов окремих видів правопорушень дасть змогу краще зрозуміти ті ознаки, які властиві причинам та умовам правопорушень загалом. Аналіз причинності правопорушень передбачає вивчення причин та умов правопорушень на загальному, особливому, одиничному рівнях у сукупності. Зауважується, що зі зміною і розвитком суспільства з'являються, змінюються або зникають ті негативні соціальні явища, які є причинами правопорушень. Наведено поняття причин та умов правопорушень. Узагальнено й систематизовано види причин правопорушень. Значення доктринальних деліктологічних досліджень причинності правопорушень полягає не лише в тому, щоб з'ясувати, вивчити причини й умови правопорушень у їх повноті та різноманітті, установити якомога більше причин правопорушень, розмежувати їх у теорії і конкретних ситуаціях, а й у тому, щоб спрямувати профілактичну діяльність саме на ті чинники, які призводять до вчинення правопорушень. Акцентується увага на тому, що дослідження причинних явищ соціальної дійсності, виявлення й дослідження причин та умов правопорушень дасть можливість запропонувати рекомендації з підвищення ефективності профілактичної роботи щодо запобігання правопорушенням, упровадити заходи щодо вдосконалення законодавства.

Ключові слова: деліктність, деліктологія, причинність, правопорушення, правопорушність, причини правопорушень, умови правопорушень.

The article is devoted to clarifying the causes and conditions of offenses as a subject of research in doctrinal delictology. The relevance of the research topic is justified by the fact that preventive activities aimed at eliminating the factors that contribute to the emergence and existence of offenses should be based on a clear idea that any of those negative phenomena generate and cause. It is emphasized that the foundation for any legal science is the general theory of the state and law, which creates and interprets the common categories of jurisprudence, generalizes the theoretical constructions were developed by the applied empirical sciences. It was found that for the analysis of the causes and conditions of the whole array of offenses (tort) should distinguish among the causes and conditions of different types of offenses those are of general importance and specific to the whole population. Finding out the specific signs of the causes and conditions of certain types of offenses will allow you to better understand the signs that are inherent in the causes and conditions of offenses in general. Analysis of the causality of offenses involves the study of the causes and conditions of offenses in general (tort) and special individual in conjunction. It is noted that when society change and development, the negative social phenomena as the causes of tort appear, change or disappear. The concept of causes and conditions of offenses is given. The types of causes of offenses are generalized and systematized. The value of doctrinal tort studies of the causality of offenses is not only to find out, study the causes and conditions of offenses in their completeness and diversity, to establish a lot of causes of offenses, to distinguish them in theory and specific situations, but also to direct preventive activity on those factors which lead to commission of offenses. Emphasis is placed on the fact that the study of causal phenomena of social reality, identification and study of causes and conditions of offenses will provide an opportunity to offer recommendations for improving the effectiveness of preventive work to prevent offenses, implement measures to improve legislation.

Key words: tort, delictology, causality, offense, offenses, causes of offenses, conditions of offenses.

Постановка проблеми. Боротьба з правопорушеннями в Україні неможлива без упровадження в практику ефективних профілактичних заходів, реалізація яких підвищить рівень забезпечення громадського порядку й безпеки в країні, забезпечить надійний захист життя та здоров'я громадян, їхніх конституційних прав і свобод. Профілактична діяльність, яка спрямована на усунення чинників, що сприяють виникненню та існуванню правопорушень, має бути основана на чіткому уявленні, які саме негативні явища їх породжують і зумовлюють. На практиці ці питання є доволі складними, оскільки поряд із причинними зв'язками існують інші види зв'язків між явищами соціальної дійсності – кореляційні, зв'язки в часі тощо, що призводить до підміни предмета профілактичної діяльності відповідних органів та осіб. Труднощі в правозастосовній діяльності виникають і тому, що на сучасному етапі розвитку правової науки відсутні фундаментальні праці, у яких були б систематизовані різні точки зору науковців щодо причинності правопорушень, а також не вироблений єдиний підхід стосовно предмета дослідження.

Спірним питанням у науці є також визначення предмета деліктології, у рамках якої ці проблеми мають досліджуватися. Останнім часом спостерігається тенденція до активного розвитку окремих галузевих напрямів деліктології – адміністративної, цивільної, конституційної, господарської, митної тощо, у рамках яких вивчаються причини відповідних правопорушень (проступків). Водночас фундаментом для будь-якої юридичної науки є загальна теорія держави і права, яка створює і тлумачить загальні для юриспруденції категорії, узагальнює вироблені прикладними емпіричними науками теоретичні конструкції. Тому на сучасному етапі розвитку правової науки актуальною є розробка питань причин та умов правопорушень з точки зору загальнотеоретичних засад теорії права.

Тому метою статті є з'ясування причин та умов правопорушень у рамках предмета дослідження доктринальної деліктології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З позицій теорії права причинами правопорушень присвятили праці такі науковці, як Л.В. Авраменко, М.С. Кельман,

Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвєєва, О.Г. Мурашин, О.В. Петришин, О.Ф. Скакун, Н.Г. Хома, М.В. Цвік та ін. Юридичну деліктологію як важливий напрям правничої науки розглядав А.Ф. Крижановський.

Дослідження загальних засад адміністративної деліктології, її окремих напрямів та елементів представлені працями таких учених, як С.О. Баранов, Д.М. Бахрах, І.П. Голосніченко, С.Л. Дембіцька, Є.В. Додін, С.Ю. Дьоміна, О.А. Заярний, Т.О. Коломоєць, В.А. Ліпкан, Ю.Є. Максименко, А.А. Мудров, В.І. Олефір, О.І. Остапенко, С.В. Петков, С.Д. Подлінев, В.І. Ремньов та ін. Вагомий внесок у розвиток причинності адміністративної деліктності зробили такі вчені, як Є.В. Додін, О.І. Остапенко, С.Д. Подлінев, А.П. Шергін та ін. Причинність у кримінології вивчали В.Ф. Антипенко, М.Ю. Валуйська, В.В. Голіна, Б.М. Головін, І.М. Даньшин, О.Г. Кальман, О.В. Лисодєд, В.В. Лунєєв, Н.О. Чечель та ін.

Варто відзначити, що останнім часом значна увага вчених акцентується на окремих питаннях деліктології. У 2020–2021 роках вийшов у світ тритомник монографії «Деліктологія», виданий Академією ГУСПОЛ (Чехія) й офіційним представником Академії в Україні Громадською організацією «Європейський інститут післядипломної освіти».

Поряд із цим у науковій і навчальній літературі недостатньо уваги приділяється питанням причин та умов правопорушень з точки зору предмету доктринальної деліктології. Учення про причини, умови правопорушень належним чином не систематизовані й потребують більш детального дослідження. Отже, лише на підставі ґрунтовного, усебічного аналізу передумов учинення правопорушень можна виявити наявні проблеми в профілактиці правопорушень і визначити шляхи їх вирішення.

Виклад основних положень. В енциклопедії сучасної України визначається, що деліктологія (від лат. *delictum* – провина, проступок і *logos* – слово, учення) – це наука про правопорушення, яка є складовою частиною загальної теорії права. Предметом деліктології є дослідження правопорушення як соціально-правового явища та пов'язаних із ним правовідносин. У рамках деліктології досліджуються також умови й причини правопорушень і заходи щодо запобігання цим негативним явищам і ліквідації їх наслідків [1]. По-перше, варто піддати критиці це твердження, оскільки дослідження – це процес, тому предметом деліктології є не дослідження, а саме те, що вивчається й пояснюється цією наукою, – соціально-правові явища (правопорушення), їх причини й умови, діяльність із запобігання правопорушенням, особа правопорушника тощо. По-друге, спірним питанням видається визначення деліктології як складової частини загальної теорії права.

Необхідно зауважити, що в галузевих деліктологічних напрямках відсутнє спеціальне вчення про причинність. Кожна юридична наука застосовує загальні універсальні положення про причинність для дослідження тих явищ, що призводять до вчинення правопорушень у тій чи іншій сфері суспільного життя. В.І. Ремньов, який уперше ввів у науковий обіг термін «деліктологія», свого часу зазначав, що науки деліктологія, управління, адміністративне право, а рівно й кримінологія не створюють власного поняття причинного зв'язку, яке відрізняється від розуміння причинності в діалектичному й історичному матеріалізмі. Вони конкретизують поняття причинності відповідно процесів, що ними вивчаються [2].

Поряд із цим причини правопорушень, точніше «правопорушуваності» (правопорушності, деліктності) як сукупності правопорушень мають досліджуватися як сукупність загальних, особливих (спеціальних) та окремих (одиночних) факторів, що призводять до їх учинення. Доречно навести думку, висловлену М.С. Малєїним у 90-х роках ХХ сторіччя, згідно з якою, зважаючи на множинність причин та умов правопорушень, їх важко розглянути

й проаналізувати загалом. Ретельно їх проаналізувати можна в працях, які спеціально присвячені окремим видам правопорушень у різних галузях народного господарства та галузях законодавства [3, с. 63].

У теорії права традиційно розрізняються причини конкретного, індивідуального правопорушення, причини певного виду правопорушень, причини правопорушень як масового явища [4, с. 465]. Виявлення причин правопорушень на рівні загальної теорії права передбачає вивчення: 1) напрямів (аспектів) дослідження таких причин; 2) основних видів (класифікації) причин; 3) основних теорій причин правопорушень [5, с. 370].

Щоб проаналізувати причини й умови всього масиву правопорушень, потрібно серед причин та умов різних видів правопорушень виокремити лише ті, які мають загальне значення та є характерними для всієї сукупності. З іншого боку, з'ясування специфічних ознак причин та умов окремих видів правопорушень дасть змогу краще зрозуміти ті ознаки, які властиві причинам та умовам правопорушень загалом.

Таким чином, аналіз причинності правопорушень передбачає комплексний підхід, тобто вивчення причин та умов правопорушень на загальному, особливому, одиничному рівнях у сукупності.

За період розвитку категорії причинності, починаючи з роботи «Метафізики» Аристотеля й до сучасних філософських напрацювань, встановлено, що кожне явище, у тому числі соціально-правове, подія, має причину, відповідно, кожне явище є наслідком. Процес причинності послідовно розвивається в часі, і причина завжди передє наслідку. Явище (процес, подія) називається причиною, якщо перше передє другому в часі й перше є необхідною умовою, передумовою або основою виникнення, зміни або розвитку другого, іншими словами, якщо перше породжує друге.

Етимологічно термін «причина» (від лат. *causa*) пов'язується зі словами «чинити», «спричинювати», які означають «робити», «творити». Тобто причинність пов'язується з впливом, створенням, початком чогось. Сторона, що діє, породжує, тобто активна сторона, є причиною; сторона, обумовлена й породжувана, називається наслідком (або дією) [6, с. 92].

Щодо визначення основних термінів теорії причинності, то варто зазначити, що «причинність», «причини» й «умови» є філософськими категоріями, тлумачення яких надаються у філософських словниках. Так, у Філософському енциклопедичному словнику термін «причинність» тлумачиться як «один із моментів універсального зв'язку предметів і явищ світу, який полягає в утворенні або породженні одними предметами і явищами – причинами – інших – наслідків» [7].

При цьому варто враховувати, що як розуміння поняття й сутності причин будь-яких явищ, так і підходи, які саме явища є причинами, змінювалися з розвитком суспільства, науки й техніки. Отже, протягом усього розвитку суспільства змінюються суспільні явища, які породжують правопорушення.

Загалом, за теорією правопорушень, причини правопорушень необхідно розглядати з точки зору тих соціально-історичних умов, у яких вони існують. Фахівці з теорії держави і права констатують, що правопорушуваність (правопорушність, деліктність) як масове явище з'являється за умов формування держави та є одним із видів соціальних відхилень [5, с. 370; 8, с. 462]. Соціальними відхиленнями є такі порушення соціальних норм, які характеризуються масовістю, стійкістю й поширеністю при схожих соціальних умовах [9, с. 95].

З часом змінюється й законодавство, яке передбачає юридичну відповідальність за скоєння тих чи інших видів правопорушень. Наприклад, за радянських часів спекуляція вважалася одним із небезпечних господарських злочинів. У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про

практику застосування судами законодавства про відповідальність за спекуляцію» від 25 червня 1982 р. № 4 (утратила чинність) [10] ішлося про те, що в низці випадків суди не приділяють належної уваги з'ясуванню причин та умов, які сприяють спекуляції, не вживають заходів щодо їх усунення.

Сьогодні також не можна говорити про те, що глибинною причиною правопорушень є об'єктивна неможливість суспільства задовольняти потреби населення, нерівний розподіл предметів споживання. Уважалося, що зазначені протиріччя тягнуть незадоволеність, егоїзм та інші негативні якості індивідів, які в подальшому можуть спричинити правопорушення. М.С. Малєїн переконалий, що дефіцит – це одна із серйозніших умов учинення різних правопорушень як громадянами, так і посадовими особами [3, с. 95].

Крім цього, варто згадати домінуючу в період перебування в СРСР теорію «родимих плям», яка полягала в тому, що нові на той час суспільні відносини не можуть бути підґрунтям для правопорушень, оскільки те, що їх спричинює, коріниться в тому, що успадковане від минулого й не може бути властиво соціалізму.

Нині в умовах розвитку цифрових технологій виникають нові правопорушення, зокрема кіберзлочини, які з кожним роком стають більш масовими та небезпечними. Зрозуміло, поява комп'ютерної злочинності зумовлена комп'ютеризацією суспільства, що спричинило появу нових технологій скоєння кримінальних правопорушень тощо. До речі, перші комп'ютерні злочини вперше зафіксовані в 1979 році в м. Вільнюсі й у 1982 році в м. Горькому.

З огляду на це, можна дійти висновку, що зі зміною і розвитком суспільства з'являються, змінюються або зникають ті негативні соціальні явища, які є причинами правопорушень.

У сучасній науці теоретики права (М.С. Кельман, О.Г. Мурашин, Н.Г. Хома) під причинами правопорушень розуміють комплекс явищ об'єктивного й суб'єктивного характеру, які здатні детермінувати протиправну поведінку суб'єктів права [5, с. 466]. Окремі вчені визначають причини правопорушень як об'єктивні й суб'єктивні чинники, що спонукають особу до вчинення правопорушення (Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвеева, О.Ф. Скакун) [11, с. 328; 8, с. 461]. Звернемо увагу на те, що, за цим формулюванням, розуміння причин правопорушень зводиться лише до факторів, які впливають на конкретну особу, що вчинює правопорушення, тобто мова йде про причини правопорушення, які проявляються на індивідуальному рівні. Не можна повністю погодитися з авторами цього визначення, оскільки така трактовка причин правопорушень не відображає існування різноманітних чинників, окрім суб'єктивних та об'єктивних, які являють собою цілий комплекс негативних соціальних явищ.

На думку інших фахівців (Л.В. Авраменко, О.В. Петришин, М.В. Цвік та ін.), причини правопорушень – це передусім соціальні явища різного рівня, що призводять до їх учинення на масовому, груповому й індивідуальному рівнях у будь-якій відносно самостійній сфері суспільства [5, с. 370]. Зазначене твердження варто вважати більш вдалим, оскільки авторами враховано рівні, на яких учинюються правопорушення, – масовий, груповий та індивідуальний.

До цього варто додати, що явища, які породжують правопорушення, є негативними проявами соціальної дійсності. Зазвичай причини правопорушень пов'язуються із соціальними суперечностями, конфліктами, які відбуваються в суспільстві між державами, націями, групами людей. До таких суперечностей належать міжособові, внутрішньоособові суперечності. Згідно з теорією соціальних відхилень, соціальні суперечності, які властиві тій або іншій суспільно-економічній формації, – це лише найзагальніша причина соціальних відхилень.

Дослідники з теорії держави і права також підкреслюють, що основна причина протиправної поведінки людини пов'язана з різноманітними суперечностями, які впливають на дестабілізацію нормального функціонування соціального середовища [4, с. 466]. При цьому вчені на перше місце ставлять суперечності, що виникають у сфері економіки.

Дійсно, з падінням рівня життя населення зростає кількість правопорушень у державі. Зростання безробіття призводить до зростання кількості крадіжок, грабежів, розбійних нападів, убивств тощо. Нині з розвитком зовнішньоекономічних зв'язків держави питання боротьби з контрабандою вже вийшли за межі кримінологічних досліджень і є одним із пріоритетних завдань захисту економічних інтересів України.

Причини правопорушень поділяються на певні види за різними критеріями, що дає більш повне уявлення про їх сукупність. Передусім необхідно виокремити типи причин, що виражають різноманіття сторін причинно-наслідкових відносин, підставою для класифікації яких обрано загальнодіалектичні характеристики процесу розвитку загалом. У різних наукових джерелах указуються такі види причин, як необхідні й випадкові; загальні й окремі; загальні, особливі й одиничні; істотні й неістотні; глибинні, основні, головні та другорядні причини; формальні й змістовні; можливі й дійсні; повні та специфічні тощо.

Так, зокрема, залежно від цільового змісту причинних дій, що відрізняються силою впливу і значущістю своєї ролі в процесі заподіяння, спричинення дії, існують глибинні, основні, головні та другорядні причини.

На думку Б.І. Клейнера, глибинні причини виокремлюються як внутрішні зв'язки різноманітних дій і відносин людей, що діють як в історичному процесі, так і в процесі функціонування суспільства. Глибинні причини цим відрізняються від поверхневих зв'язків, фактів, зовнішніх процесів тощо, які доступні прямому, безпосередньому спостереженню та закладені в основу зовнішніх, видимих явищ, подій. Основні причини відіграють вирішальну роль у розвитку системи, визначальним чином впливають на всю сукупність наявних і можливих причин. Кожне явище, що розглядається як наслідок, відчуває вплив декількох похідних, вторинних причин. Вторинні причини чималою мірою впливають на явища-наслідки, причинно визначають у них важливі деталі й риси [12]. Учений виокремлює головні причини в протилежність неголовним (додатковим, допоміжним) причинам. Нове явище-наслідок не може з'явитися, виникнути без головних причин. Головні й основні причини тісно пов'язані між собою, проте не всі основні причини є головними, не всяка головна причина є основною. Усе залежить від конкретної причинної ситуації [12, с. 75].

За джерелом виникнення причини правопорушень поділяються на об'єктивні, об'єктивно-суб'єктивні й суб'єктивні причини.

До об'єктивних причин правопорушень належать конкретні суперечності в суспільстві: економіці, політиці, соціальній і духовній сферах життєдіяльності [4, с. 467]. О.Ф. Скакун до чинників об'єктивного характеру відносить конкретні суперечності в суспільстві, прояв суспільної кризи, хиткість соціального становища, безробіття, розбіжності рівня розвитку продуктивних сил і потреб суспільства, розрив між багатими та бідними верствами населення [8, с. 461]. Об'єктивні причини – це ті обставини, які не залежать від волі особи.

Об'єктивно-суб'єктивними чинниками є соціальні явища, що породжені усвідомленою діяльністю людей з використанням об'єктивних чинників. До чинників об'єктивно-суб'єктивного характеру належать суперечності нормативно-правових актів, прогалини в законодавстві, слабка діяльність суб'єктів профілактичної діяльності тощо.

Суб'єктивні чинники вчинення правопорушень пов'язуються з правосвідомістю особи, безпосередньо визначаються нею [11, с. 328, 329] (наприклад, низький рівень загальної і правової культури, правовий нігілізм влади і громадян, психологічна установка на протиправну поведінку). Суб'єктивні причини зумовлені діяльністю людей.

За змістом причини правопорушень можна поділити на економічні, соціальні, політичні, духовні, правові, психологічні, організаційні тощо.

За суттю розрізняються біологічні (генетичні) і соціальні причини правопорушень. Зокрема, у кримінології виокремлюються два напрями поглядів на причини правопорушень: 1) соціологічний (протиправні дії пояснюються впливом соціально-економічних причин); 2) генетичний, або біологічний (через генетичну схильність окремої особи до вчинення деліктів).

Щодо причин правопорушень на індивідуальному рівні, то варто виходити з того, що правопорушення – це конкретний акт людської поведінки, результат взаємодії особи з навколишнім середовищем. Тому для з'ясування причин конкретного правопорушення необхідно вивчати такі питання, як формування особистості під впливом зовнішнього соціального середовища; взаємодія середовища з психофізіологічними даними індивіда (його інтересами, поглядами тощо); дія на суб'єкта правопорушення конкретної життєвої ситуації, у якій він перебував перед вчиненням правопорушення; зворотні зв'язки причинності, тобто передбачення правопорушенням результатів своєї поведінки.

Отже, під причинами правопорушень варто розуміти ті негативні явища соціальної дійсності, які безпосередньо породжують правопорушення за наявності певних умов.

Важливо зауважити, що причини правопорушень не діють у «чистому вигляді», а реалізуються через інші різноманітні види зв'язків, сукупність яких називають умовами. Умова – це те, від чого залежить щось інше (обумовлене), що робить можливою наявність речі, стану, процесу, на відміну від причини, яка з необхідністю, неминучістю породжує що-небудь (дія, результат дії) [13 с. 469].

Якщо причина безпосередньо породжує те чи інше явище або процес, то умова становить середовище, обстановку, у якій це явище або процес виникають, існують і розвиваються. Умови правопорушень безпосередньо не породжують наслідки (правопорушення), водночас за відсутності певних умов причина не діє, а якщо діє, то безрезультатно або неповною мірою. Правопорушення, тобто результат дії причин, залежить від умов, у яких діє причина.

До умов, що сприяють учиненню правопорушень, можна віднести такі чинники, як слабка ефективність соціального контролю, безкарність за правопорушення, недоліки в правотворчій діяльності, недостатній рівень кадрового забезпечення правоохоронних органів, корупція, стан зовнішнього середовища тощо.

З'ясування причин та умов правопорушень, їх відмежування від інших зв'язків явищ має вагоме значення в практичній діяльності, оскільки дасть змогу спрямувати профілактичну діяльність саме на ті чинники, які безпосередньо породжують правопорушність. Наприклад, показники зниження рівня злочинності можуть залежати від декриміналізації окремих видів злочинів, відтоку громадян з України. Рівень жіночої й чоловічої злочинності залежить від змін статевовікової структури населення. Указані фактори не є безпосередніми причинами правопорушень.

Висновки. Зі зміною і розвитком суспільства з'являються, змінюються або зникають ті негативні соціальні явища, які є причинами правопорушень.

Під причинами правопорушень варто розуміти ті негативні явища соціальної дійсності, які безпосередньо породжують правопорушення за наявності певних умов. Умови правопорушень безпосередньо не породжують наслідки (правопорушення), водночас за відсутності певних умов причина не діє, а якщо й діє, то безрезультатно або неповною мірою.

Причини правопорушень поділяються на необхідні й випадкові; загальні й окремі; загальні, особливі й одиничні; істотні й неістотні; глибинні, основні, головні та другорядні причини; формальні і змістовні; можливі й дійсні; повні та специфічні; об'єктивні, суб'єктивні, об'єктивно-суб'єктивні; біологічні (генетичні) і соціальні; економічні, соціальні, політичні, духовні, правові, психологічні, організаційні причини тощо.

Значення доктринальних деліктологічних досліджень причинності правопорушень полягає не лише в тому, щоб з'ясувати, вивчити причини й умови правопорушень у їх повноті та різноманітності, установити якомога більше причин правопорушень, розмежувати їх у теорії й конкретних ситуаціях, а й у тому, щоб спрямувати профілактичну діяльність саме на ті чинники, які призводять до вчинення правопорушень. Дослідження причинних явищ соціальної дійсності, виявлення та дослідження причин та умов правопорушень дасть можливість запропонувати рекомендації з підвищення ефективності профілактичної роботи щодо запобігання правопорушенням, упровадити заходи щодо вдосконалення відповідного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шемшученко Ю.С. Деліктологія. Енциклопедія сучасної України: електронна версія / гол. редкол. : І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=21358 (дата звернення: 23.06.2021).
2. Ремнев В.И. Общая методологическая программа исследований проблемы «Разработка научных основ административной деликтологии». Киев, 1982. 12 с.
3. Малеин Н.С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность. Москва : Юрид. лит-ра, 1985. 191 с.
4. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.Г. Загальна теорія держави та права : підручник. Львів : Новий світ-2000, 2003. 584 с.
5. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін. ; за ред. докт. юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, докт. юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
6. Івакін О.А. Основи епістемології: Теорія і методологія наукового пізнання : навч. посіб. для студ. магістер. відділ. та аспірантів. Одеса : Юрид. літ-ра, 2000. 112 с.
7. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Інститут філософії Г.С. Сковороди. Київ : Абрис, 2002. 742 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskiy_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf (дата звернення: 25.06.2021).
8. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. 2-ге вид. Київ : Алерта, ЦУЛ, 2011. 520 с.
9. Социальные отклонения. 2-е изд. Москва : Юрид. лит., 1989. 368 с.
10. Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за спекуляцію : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 червня 1982 р. № 4 (утратила чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-82> (дата звернення: 25.06.2021).
11. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. 2-е вид. Харків : ТОВ «Одіссей», 2008. 432 с.
12. Клейнер Б.И. Социальная причинность: ее природа и специфика. Москва : Высш. школа, 1991. 127 с.
13. Философский энциклопедический словарь. Москва : Инфра, 1999. 576 с.